Споминки баби Уляни Красючки

Оповідання

I.

Таких людей, як був отой дід Євмен, тепер — запевне кажу вам — нема, та може чи й були де инде, не скажу: я людина темна, гадаю собі, що може на цілий світ винявся один такий дід.

Молодим я його не зазнаю і не скажу, який він був замолоду. Я не з дідового села: покійничок мій Гордій брав мене з Кобижчі; там мої батьки звікували, земля їм пухом-периною! там і я прекрасен світ божий побачила, там і на рушничку стала... Вже сорок з лишком минає, як ми бралися. От з того часу й спізнала я діда Євмена. Він на весіллі у нас — у Гордія — батькував. Як коровай ділили — він Гордієві телицю наділив, а мені божого птаства — два пні; того птаства, що і на людей і на бога дбає: людям — медок в роток, богові — свічку. З щирого серця та з легкої руки дідусь дарував: телиця його привела нам цілий плуг волів і двох корів; а з двох пнів бджоли вироїлася нам ціла пасіка. Еге!..

Яким діда Євмена я вперше зустріла, таким його й на той світ обмила; за сорок з чимсь літ хоч-би тобі на крихту пристарівся; ні-же ні не перемінився, наче він з дулевини був. Не зазнаю, щоб він коли й нездужав; хороба до його не приставала; до самої смерти ламанці з маком уминав так, що під зубами у його аж хрущять було.

А вже з себе був!.. всіма сторонами просто — орел! Мабуть чи не до його й пісню оту зложено: "а козак, як орел". Як я наше теперішнє парубоцтво візьму та прирівняю до того діда — так... Ігі! вони супроти його — навіть не горобці; горобець і на рудяку молодець, а вони —

парубки наші — просто назимки захарчовані, кволі та мляві. Євмен був саженного зросту; в плечах завширшки з двері, а стрімкий — як коноплина. На ході — було не йде, а лебедем плине. Борода йому — снігом пала, а стан — хоч перещипни; та довга вона — борода ота, по самий пояс, а широка, наче на образі онде намальовано. На голові у діда густа куделя попеляста, наче руно з доброї ярки; тільки над самим чолом трошки вилисіло. Твар у діда Євмена була повна, червона й раз-у-раз така свіжа, наче її отсе зараз росою до схід сонця вмито. І весела йому твар була; от який довгий час я його знала, а ніколи охмареної твари у його не бачила. Очі у діда чорні, великі та лискучі такі; скине їми він на тебе — аж здригнеш, наче тебе імпетом з печи вдарить, а бровами своїми широкими поведе, так аж млосно стане.

Доки він не помер, — по виду по його не можна було й шістьох десятків йому дати, такий же то він був свіжий, моторний та бадьорий. Віку його дійсно ніхто таки й не знав: може йому і за сотню за цілу перескочило. На що вже отець Харитон, як от пильнував довідатися, усі метрики перекидав, а не дійшов: до метриків тих діда не заведено; виходить, що коли він народився, так тоді метриків ще й на світі не було. Тільки й винишпорив отець Харитон про те, коли Євмен брався: виходило, що з того часу до Євменової смерти минуло вісімдесят і чотири. Ну, вже нехай хоч яким він молодим брався, а за сотню, значить, йому перейшло тоді, як він переставився... От-то як!

Пожив таки він на світі на білому! легко йому нехай лежати, сиру землю на грудях держати...

Воно й те сказати: з якої речи було йому боліти та кволіти? Тяжкої праці він не зазнав; журба верхи на йому не їздила, лихо з ним ворогувало; смуток з скорботами двір його обминав. Легкобитом він вік звікував. Та й вдача йому така воскова була: до великого він не квапився, за наживою навзаводи не гнався, що заробляв — те на людей роздавав. Каже, було, говорить: "мені аби на прожиток до смерти, прибутку мені байдуже, у вішню скриню ляжу й без перини, хоч в чому мати народила... Байдуже! після мене — не буде мене". Отак то він про

себе й не дбав. А за се саме наші багатирі й ославили його недбахою. Кажуть вони за його: "Такий довгий вік прожив, а казни не нажив". На що йому та казна була? Казною йому був рід та добрі люди. А у діда Євмена було того роду без переводу: п'ятьох дочок видав, шістьох невісток узяв, — он воно що!.. Одначе з того часу, як повдовів, так самотою жив, а вдовів він довго. Літ на двадцять Марина його попередила.

Спершу жив при йому наймолодший син його — Антін, жонатий. У селі у нашому такий вже звичай споконвіку, що мезинчик завжди при батькові: йому вже йде і хата батьківська, і ґрунт, і все, що на ґрунті, і в хаті, і в коморі. Зате-ж він повинен батька до смерти годувати, зодягати й доглядати, а помре батько — власним коштом поховати й сороковуста справити.

Так ото як побрався Антін, так рік чи що жив він з батьком, а потім Євмен і каже до його любенько-гарненько (він зроду не гримав, а сваритися й не вмів):

— Виходь, синку, на одшиб.

— Через що, тату? — питається Антін.

— Через те, щоб мені, не зазнавши сварки, віку долікувати: часом — ти що не по-моєму — я косо гляну; а часом я що не по-твоєму — ти скривишся, та — дивись і розіб'ємо глек! От воно й не доладу буде: гріх перед богом і перед людьми сором.

Та й спорудив йому на одшибі нове дворище; окукобив його, охазяйнував, а самотою віку доживав.

II.

Так ото дід Євмен як пустив усіх своїх дітей на власні їх ноги, собі лишив єдине — хату та батьківське дворище з садком. Що було поля — усе пороздавав дітям: а йому, щоб кожна дитина постачала зерна, скільки там у них умовлено було. Усім однаково наділив поля: і на сина, і на доню порівно. Трохи тільки чудно виходило: таке Євмен завів, що усе оте нив'є, що дітям він пороздавав, наче воно їх, та буцім-би і не їх, ніби воно гуртове у них: "отсе, каже, нива Іванова, а отсе Семенова, а се Домашина чи там Марусина, кожен своїм і орудуй". А яке-ж воно у них "своє", коли у кожного руки короткі, щоб яку нивку, або підмет продати, чи в застанову дати?... Чудно так приміркував Євмен той: не смій, каже, з гурту виходити! І не виходили, доки він живий був; а помер — де той і гурт подівся: розлізся, наче раки ті. Отже, щоб ви тямили, зараз воно й стало знати, що гурт ділові мати. Скоро Євменчуки пустили батьківський закон за вітром, зараз спостерегли, що тому ковалеві ліпше, що на два міхи кує. Спостерегли, та мертвого з гробу не вернеш... Ще-ж то й час не великий минув, а як то воно і далі буде, — чи не доведеться так, що, нехай святий криє: хоч на гіллю високу, хоч в воду глибоку!... Пусти до себе злидні на три дні, вони до тебе на-віки прилипнуть... Трапляється й так: що чому-б і Хима не господиня, та ночов у неї бракує; а трапляється знов, що і в шолудивого Івана кучері в'ються... Поживемо, так побачимо...

Живе, ото, Євмен собі самотою; вже, пак, і самота та не яка: тільки що ночує сам у хаті, а вдень він раз-у-раз коли не в пасіці, так десь з людьми, непосидячої вдачі був дід. І на язик не здержливий, до всього втручається, і до свого, і до чужого: аби що у кого не так, як треба, — зараз він помітить і зараз тиць свого носа до чужого проса. Та не гадайте, що він втручається, аби на перекір, е! ні! не на те, а тому, щоб порадити, напутити людину та запомогти. Оце, було, стріне він яке парубча з возом, помітить, що лушня на возі теліпається, наритники на коняці перехлябилися, або черезсідельник високо, зараз він: "тпрру! стій!" — зупинить і полагодить.

Для себе Євмен не держав ні наймита, ні наймички; та й на що вони йому? Чого сам не вміє, або не спроможен зробити, те йому люди

зроблять. Хліба дома було не пече, страви не варить; худоби не порав, бо не держав; пасіка, кіт рудий, собака рябий та підсвинок перістенький, — ото й вся його худоба була. Ой, що то за підсвинок, що за кабанець був! Який муштрований — і не сказати. Дід його так привчив, що воно од сінешніх дверей і не відходило; наче вартовий той, і днює й ночує біля порога. Хто йде до діда — воно на того очима скине; ніздрями — нюх-нюх і нічого! носом було, капосне, почує, хто з яким духом до діда чимчикує: коли з добрим — воно так ласкавенько: рох, рох-рох, ніби хоче промовити: "просимо, просимо"; а спостереже недобрий дух, так і загарчить, наче собача те. Вже дід доглядав того кабанця: неначе дитину було в кориті викупає й вичеше... Кумедно!..

Про діда Євмена не скажеш, що в його роду багацько, а пообідати нігде; почережно він обідав у дітей та онуків. А влітку на таганках у пасіці собі такого борщу, або юшки утне, що їси і не наїсися, таке смашне. В їжі, та ще в одежі він був трохи вередливий; не всяке було на його смак і потрапить; нехай буде хоч яка каша, аби-ж вона не розсипчаста та не обмаслена — він її й ложкою не торкне; коли сорочка не лляна та не з гаптованим коміром — він і до рук не візьме; а штани, чи полотняні, чи сукняні — подавай йому матнисті, такі, щоб матня до землі теліпалася. Зате верхньою одежиною не перебирав; вона, казав він, до тіла не торкається, то й байдуже: і влітку, й зимою все на йому та сама кожушанка; літом, було, виверне її догори вовною та й ляже проти сонця на горбку-муріжку; кому иншому так в одній сорочці млосно, така спека, а йому у кожушанці саме впору.

Еге!.. А зайшли-б ви до його в хату та подивилися: чисто та весело, наче у віночку, стеля й стіни вибілені, веселі, буцім всміхаються до тебе; сволок з горорізьбою, липовий; трамки помережані. Лутки вікняні обквітчані везерунками, виведеними любриком та синькою. На покуті образ святої Покрівоньки, увесь він заквітчаний сухими васильками, гвоздиками та чорнобривцями. Любив дід квітки; ще як і любив! а сказано: хто квітки кохає, той воскове серце має. Так воно дійсно й було: м'яке, чутке, огрійне, наче весняне сонечко, було у діда серце; далеко

воно чуло — у кого лихо ночує: до скорботних, до вбогих, до покривджених — дідове серце теплом сцілющим билося.

Біля дверей у діда в хаті, як звичайно, був водничок; та який липовий, увесь горорізьбою оздоблений. Сам Євмен і різав; з його був мастак-різьбар; яких тільки ложок, тарілок, полумисків, ковшів він не понавирізував та все на людей роздавав, а собі нічого. Улики в пасіці, і вони з горорізьбою. А вже лавки в хаті, стіл — вимиті, вишарувані, аж жовті, наче воскові. Долівка в хаті рівна, як стіл; глиною жовтою вивіхтьована, наче вигембльована. І хто-ж би ви думали отак чепурив дідову хату? Дочки та внучки, казали-б ви? Не без того, що й вони рук докладали, але більш за них чужі дівчата. Почережно дівчата чепурили дідову хату; отеє за чергу було аж сваряться, трохи не б'ються; кожна рада-радшенька, щоб швидче на чергу стати, бо кожна певна була, що дід наділить її і медом, і маком, і яблуками. Меду у його від льоду до льоду без виводу. Маку на городі сіяв цілі гони; не для себе, а про дівчат. Отеє, було, як прийде Маковія, так дівчата — наче бджола та, до діда на город: наріжуть маківок по здоровенному снопу, та й до водосвяття. Ну вже про садовину про дідову чи й треба, казати. Сад у його був суще прекрасний той рай. А яблуки — усе путівки, оливки, шклянки, опорти — з кавуна завбільшки, від нових до нових в стузі, в полові долежували. А що груші тієї було — сила та й годі! Уродять, так і листу не знати, так рясно: дулі, сапіжанки та краснобочки розсипчасті. Любив дід в садовині та в пасіці кохатися. Пасіки він ніколи не вивозив у гречки, в садку у його вона на лужку. Що за прегарний лужок той був! Він і не великий, та зелений — рівний, немов килимом оксамитовим засланий. Дід так штучно вмів підкошувати той лужок, що травина була в травину: рівна та густа, наче нова щітка микальна. В головах того лугу — клен; він ще й досі стоїть, обіймищів у двоє буде: високий з дзвіницю, листатий та розлогий. Листя на йому завбільшки з підрешіток, — крапелясте, буцім хто по зеленому полю крейдою побризкав. Отут було під кленом дід і розкошує, — з весни до зими і днює й ночує, а під дощ — у курінь. Невеличка у його пасіка була: більш тридцяти пнів на зимівлю до омшаника він не ховав; що більш від того, те породає дітям, онукам,

хрещеникам; два найліпші вулики — на церкву легує. Коли який лишок — на голоту. До голоти він цілим серцем припадав.

Село наше, як глянути на його, наче і не вбоге, а роздивись ближче — господи! скільки тієї голечі, що світяться плечі! Отож Євмен усю її знав, і серцем про неї дбав; спить було й міркує:— чого кому бракує. Скоро почалася осінь, скоро впорався Євмен з оранкою, зараз він і метнеться по селу льнувати, наче попадя та стара.

Де є дівчата — не мине він тієї хати.

Прийде до однієї:

— А що, дівко! у вас прядуть?

— Авже-ж, дідусю, прядуть. — Коли прядуть — нехай і мені півмітка дадуть. Богові в прийом — піде.

Тоді до другої і вже ніяк, як не з приказкою:

— А ну, дівко, сюди — смик, туди скок — напряди діду клубок.

Далі до третьої:

— Хочеш, дівко, заміж? — питає, наче сам не тямить, що де та в світі дівка є, щоб заміж не хтіла.

Дівка мовчить, тільки всміхається до діда; а він до неї:

— Хочеш заміж піти, — голому сорочку спряди.

Отак усіх і обійде: жодна не відмовить йому і нанесуть і на основу й на піткання.

Він вже сам оснує; тоді з основою та з пітканням до ткалі.

Те полотно на весні він сам вибілить у себе на лужку, покрає, скільки з голоти кому треба чи на сорочку, чи кому на штани й породає ще до Вшестя, а в Клеччану неділю, щоб усі були в нових сорочках.

III.

Біля пасіки й біля саду у діда Євмена тільки й сторожі було, що отой кабанець перістенький та Рябко. Ні від кого було й стерегти; у нас на селі хоч і без злодія, хоч як люди ласі на садовину, а в дідовому садку без його волі хоч-би тобі хто одну яку погану гнилку взяв, ні во вік! Крий боже, щоб хто заняв, і сорочка-б на тому занялася.

А спитали-б ви, чому у діда ніхто нічого не займав? Гай, гай! треба було вам бачити, що діялося на Спаса у діда в дворі й під двором. Отоді-б ви й тямили, чому у діда садовина наче заворожена од злодіїв. На Спаса — скоро було почне дніти, у Євмена й на дворі й біля двору чистий ярмарок: у кого тільки свого саду нема — всяке до Євмена; він кожному наділить; тому в шапку, тому за пазуху напхає, тій у запаску насипле. Надає садовини, тоді повнісенькі ночви стільників до церкви, посвятить і розташується собі на цвинтарі під бабинцем; сяде на муріжку, та, наче піп артус в дарну неділю, роздає стільнички й старому й малому. І не було в нашому селі душі християнської, щоб на Спаса не покоштувала меду свячего. Що-ж то за мед був! ясний та прозорий як сльоза, а пахучий!.. Наче в йому пахощі з усіх квіток!

Так от чому дідової садовини ніхто й не займав: і старе й мале вважало Євменів садок наче святощі такі, що до них без дідового благословення і доторкнутися гріх, не то що!...

Вельми у нас шанували діда й слухалися його, наче батька того рідного. Не можна було за його добрість і не слухатися його. Тепер таких добродіїв нема. От згадую собі хоч-би таки про нашого козака

Семена Кобзу. Прокинулася у його, не дай того господи нікому, пожежа, та саме серед глухої ночи, ще й під вітер великий. Усе, що було і в хаті і в коморі, — усе вогнем взялося. Горенько Семенові-горопасі та й превелике: жінка, діточок маленьких двійко, а тут ні хати, ні хліба. Зараз дід Євмен їх до себе на зиму. Семен перегодом до громади: "зарадьте на порятунок з каси грішми на хату", — звісно в позику. Просить Семен на дерево, на майстрів — дві сотні, а громада йому півсотні дає: — "не спроможешся, кажуть, чоловіче, двох сотень вернути". А Семен змагається: "що я, каже, з півсотнею вдію? рук не зачеплю; стін не стане вивести".

Євмен тоді до його каже: "Бери, Семене, що дають, а то й того катматиме".

Послухався його Семен, а він тоді до громади:

— Зарадьте й мені сотнягу.

Громада дивом — дивує:

— На що вам, діду, позика?

— То вже моє діло, нічиє більш; я про те знаю, на що позичаю. Я не лабза який, не на переводню беру.

Дали йому сотню, позичили; і нікому не втямки, на що дідові гроші. Ніхто нічого не помічає, що Євмен думає-гадає.

А перегодом Євмен і каже до Семена:

— Рушай на заробітки в Таврію, а позичені гроші лиши жінці до рук, нехай потроху вивозить дерево.

Як почав його маєткословити, той і пішов.

Бачимо небавом — дід у себе на дворі нову хату закладає, та за шість тижнів і готова, немов з землі виросла. Люди дивуються: на що Євменові нова хата, коли й старій віку нема? Діти рідні про те не відають; спитають — так він або мугикне що, так невиразно, що й не розбереш, або скаже:

— То не хата, то омшаник з вікнами буде.

Чи омшаник, — то нехай і омшаник, не наше діло.

За тиждень до Клеччаної неділі почали крокви стягати. Тоді дід до Семенихи:

— Йди на прощу з дітьми до Київа.

З нашого села велика сила людей ходить до Київа святого відговітися к Тройці. Пішла й Семениха.

Євмен тоді до майстрів:

— Розбирайте хату.

Думаємо: до чого отеє дід химородить? Чи він часом не теє? Так ні-ж! нічого такого не знати.

Хату розібрали, а увечері дід скликав парубків і каже:

— А нуте, хлопці-молодці, богу на прийом: по деревині на плечі, та на Семенове дворище; за те мій могорич: по чарці — по другій і липівка меду. Нуте! толокою...

Кинулась та голота: що то, сказано: молода сила! тільки вміло орудуй єю, вона тобі й землю переверне! Горить робота: хлопці носять, — майстрі складають! А місяць з зіроньками їм присвічують та радіють, що в Семена на пожарищі, буцім тісто на опарі, хата росте. Тоді вже всі ми вгадали, на що дід гроші позичав.

Вернувся в-осени Семен; грошенят дещицю приніс... Дивується, та аж заплакав, як почув од діда:

— Отеє вам хата: живіть на здоров'ячко! По спромозі виплачуйте; а в касу — то вже моя голова знатиме.

Отак і звів чоловіка на ноги. А що коли-б не Євмен? Тоді Семенові — хіба з довгою рукою, під манастир. А нуте, скажіть — хто-б другий отак зробив?

Отже не без ворогів було й в діда Євмена, та нема в світі такої людини, щоб на неї пси не брехали, а люди не клепали! На всіх не вгодиш: солодким будеш — злижуть; гірким — сплюють...

IV.

Багатирі, шинкарі та зайди-голови, що поверх дерева ходять — оті ворогували на Євмена. Іцько жид та шинкар Єлисей та Михайло Пихтір — і не сказати як ворогували на Євмена; приміли-б вони в ложці води його втопили, та ба! руки короткі!.. Михайло вже й становому на діда шепотів щось, — та язика прикусив, нехай би він йому руба був став!.. Михайло, та і всі вони, більш за все не любили діда за язик; таки-ж бо він у його гострий був, наче бритва та, а колючий, наче шило: кольне кого словом, так гірш, ніж швайкою в жижку. А вже коли було візьме кого на глум, так своїми жартами так умилить людину, що вона тричі упріє. Жартун був великий; жартами за людей заступався, а лиха й ворогові не зичив. Благої душі він був; вдача у його потульна була: тільки й ти його любенько приголуб ласкавим словом — він наче віск той

розтане, що хоч роби з ним. А вже на перекір йому й не думай іти! Він тоді до тебе смолою шевською прилипне й доведе тебе до того, що — або роби так, як він каже, або з села втікай.

Була у нас на селі вдова — дячиха: людина уязлива, терпка, а більш за все — шепотинниця; до дівчат найпаче в'їдалася: аби отсе вона спостерегла, що дівка до парубка бровою моргнула, зараз вона про неї по селу й покотить неславу. Люди її не любили, невірна людина, облеслива, а проте ще вміла і в душу до всякого влізти. Дітей у неї бігма, робити нічого; тільки вона із хати до хати швендяє, пащикує, брехні по селу розносить... усій молодіжі в печінках вона стала. Парубки усяких капостів їй заподівали, нічим її не вгамують. От вони тоді до діда.

— Заступіться, порадьте, що діяти?

— Не вважайте на неї, — каже дід, — не займайте її; нехай до краю доходить... якось воно та буде; а моє діло сторона.

Так їх радить, а собі що-иншого думає.

Йдемо ми з ним якось з міста; я базарувала, а Євмен з людського гомону бадьорости набирався. Добре... Йдемо, аж на зустріч нам Варка та: вона була така низенька, сухорлява, раз-у-раз забейкана; нечепурна була... Очі у неї зелені, маленькі, немов осокою прорізані, та верткі такі, наче хвіст у ящірки — й дивляться завсіди буцім з пересердя. Та їй недовго й до серця було: сама, бачте, гакувата, так аби що на мачину не по її, — вона й визвіриться й засичить вишкварком на сковороді: "Ах! ви мужва темна"! Се у неї було любе слово. Євмен кілька разів казав до неї:

— Мужвою, пані-матко, світ держиться, тим то й треба з мужвою любенько; самі — здорові знаєте: ліпше з людьми ходою, як з чортом навзаводи.

Так де вам! не така вона була, щоб послухалася: товста крига у неї на серці лежала. Так ото стрілися ми з нею і вітаємо:

— Здоровенькі були!

— Дай боже!... а де, діду, був? — питає вона.

— Баньки дув.

Вона не зрозуміла та знов:

— А тепер куди?

— В куми до біди.

Варка знов не розібрала. Бачте: — тоді саме Бідиха такою ходила, так вона й подумала, що Бідиха розсипалася, і питається:

— А кого біг дав?

— Та й досі баба не розбере: чи дитину, чи дівчину.

— Ну, прощавайте.

Бачимо — Варка бігцем до Бідихи: тиць сюди, зирк туди, нічого не знати; Бідиха сидить та мички миче... Догадалася Варка, що Євмен візка підвіз і почала вона з того дня в'їдатися в діда та лихословити про його, а він мовчить та щось замишляє.

Якось в суботу — подзвонили до вечерні; йде Варка до церкви, вона любила першою прийти, остатньою вийти. Йде вона повз шинок; не можна нікудою було обійти; стояв він саме над греблею; другої дороги

не було. Чує Варка — в шинку хтось так на бубні витинає, що аж стріха ходором ходить.

— Ну, вже-ж, — думає собі Варка; — се ніхто більш, як не Євмен... Бога у його в душі нема! Тривай-же! я тебе на все село засоромлю. Нема того, щоб на молитву до храму божого йти, а він чортів у шинку звеселяє.

Треба вам сказати, що Євмен чудово на бубон бив. Було як утне "Горлицю", або отієї весільної:

"Такий, такий журавель,

Такий, такий дибле".

Або:

"Ти-ж було селом ідеш,

Ти-ж було в дуду гудеш", —

так у мене, у старої, жижки до танців задрижать; а що-ж то в молодих!... Уся шкура заговорить!

До шинку Євмен хоч і заходив, так не на те, щоб там чопка смоктати; з людьми любив він балакати. Не без того, що було чаркою й покрепиться: почастує його хто однією, а він йому зараз здачі — двома; а щоб п'яним — ніхто зроду-віку його не бачив. Ні, ні! на що вже великі вороги його, лисий коваль Микола та отой Михайло, а й вони не посміють гавкнути, щоб Євмен хоч раз коли був п'яним. На підпитку і я його бачила, так де-ж той чоловік, щоб без вади якої був?.. Нема такого в світі, та й не було.

Еге! так ото й стоїть Варка проти шинку, та не тямить, що його діяти: яким робом діда викликати? Ждати — доки сам вийде, ніяково: і люди помітять, візьмуть на глузи, торохтітимуть: "яка стара Варка, а до музики, скажуть, така охоча, що й вечірню на неї проміняла"... Зайти-б у шинок — ще гірше... Опинилася Варка, наче в штанях без очкура — ні в тин, ні в ворота! Думала вона, думала, та як гуконе що-сили:

— Хазяїн! Шинкарю!!

Дід наче того тільки і ждав! Зараз вікно з шинку навстіж, та до Варки:

— Що отсе з вами, пані-маточко? Чи не на живіт? Може-б мені за шептухою побігти?

— Ходи сюди! ходи сюди!

Вийшов до неї дід.

— Хто на бубоні бив? ти?

— На бубоні, кажете ви? коли?

— Ще й коли!.. бач який святий та божий! Наче й не чув... Отут, в шинку, хто бив?

Дід дивується, хреститься, та й каже:

— Що отсе таке з вами? я отут з самісінького обіду, а бубону не чув... хто-б таки під святу неділю з добрих людей став бубнити?.. Се вам причулося...

Пішли змагатися: Варка своє: — ти бив, а Євмен своє: — се вам причулося. Варка аж ногами тупотить, лютує: а Євмен її хрестить та читає: "зидіте"... Плюнула Варка й геть собі греблею по-під вербами. А Євмен — бубон під кожушанку, та бігцем по-за вербами, між очеретами, — його невидко. Попередив Варку, сів в очереті біля дороги; скоро Варка порівнялась з ним, він як торохне в бубон, як заверещить не своїм гласом — та й присіла, з місця не рушить; з переляку мов прикипіла. А Євмен в очереті другим вже голосом під бубон:

"Тири-тири тирличко!

По дорозі пір'ячко!

То-ж його розгубила

Ряба Варчина кобила"...

Тоді прихильцем очеретами, городами до господи. Хата його в головах церкви стояла. Бубон під вулик, сам до церкви.

Приходить Варка — власним очам віри не йме: Євмен на вколішках біля крилосу стоїть на молитві... Після вечерні ледве ступив дід на цвинтар — Варка до його: ну його принародно ганьбити та соромити, що в шинку на бубон бив.

Євмен уважно її слухає, тужливо так дивиться на неї, головою журливо хитає й каже:

— Не во гнів вам, пані-маточко, з вами напевне щось, мабуть господнє попущеніє: і причувається вам, і привижається, — тут не без лукавого. Перехрестіться та ходімо вкупі; я вас самих через греблю не пущу; хоч воно ще й не вельми пізно, та повз очерет небезпечно. Люди добрі! проведім її через греблю, бачите, вона трохи стерялася.

Варка з того аж посатаніла, лютує, а дід її вмовляє, заспокоює та хрестом навкруги обводить. Люди дивляться, сміються, найпаче — дівчата, сороки ті... З того часу й покотилася селом гутірка, що Варка стерялася, що сатана раз-у-раз їй в ухо бубонить... Звісно: почали всячини додавати; стали гомоніти, що вона на людей кидається, кусається, піною з рота бризькає, що під язиком у неї щенята... Почали люди тікати од неї та й довели молодицю до того, що мусіла вона село наше покинути. Дівчата, тоді страх як зраділи; ніхто за нею не жалкував. От як штучно вижив Євмен Варку; та вже за рік, чи мабуть, за два, признався людям, а то-б ніхто й не відав, яку він кумедію вчинив з Варкою.

V.

Кажу-ж вам — жартун був дід Євмен, жартуючи і вмер; але пошли господи і всякому таку смерть тиху. Того року, як він помер, господь покарав наше село великою-превеликою посухою; з зелених свят до самого Спаса, коли не до Головосіка, дощ і не крапнув ні разу; люди й хмари не бачили. На полях усе вигоріло, навіть травою тільки той і поживився, у кого болото було, або на великій низині; жита погибли; пшениці вийшли огрійні; зерно з усього заміркувате. Недорід випав тяжкий. Ще до Різдва — що було в гамазеї позабирали, а до Стрічення і багатирі свої ями спорожнили, зате кешені понабивали. Дід Євмен, наче той Йосип прекрасний, заздалегідь вгадав недорід і цілі дві зими своїх ям не відкопував; беріг хліб. Діти трохи кривилися на його, часом злегесенька і дорікали:

— Понівечите, тату, зерно; попріє воно; пропаде, хоч-би вітром перепустили.

А він слухає те, та собі в бороду:

— Нехай ще... не попріє; в ямі ціліше буде... як помру, так ним поминатимете мою душу...

У піст так ціна на хліб підскочила, що й не сказати: три дні роби — на півпуда борошна не заробиш. Люди з голоду пухнуть, а доюни біля людського лиха руки гріють та радіють.. Отоді саме дід Євмен і показав свою добрість: покликав злидарів, відкопав яму і все чисто з неї жито пороздавав за спасибіг. Кинулися люди до млина, наче на ярмарок. У нашому селі славний млин водяний. Повеселіли люди, мелють та Євмена благословляють. Намололи і Великдень святий зустріли не з заплаканими очима; усім голодним Євмен сльози втер.

Прочули перекупці, що дід дурно хліб людям роздає, та до його:

— У вас ще яма є?

— Авже-ж є! повна, не порушена.

— Продайте нам.

— Годі! я ще не здурів, не продам.

— Чому?

— Тому, що мені грошей не треба; а у людей хліба нема, та й самому треба на дорогу. На тім тижні рушаю на той світ...

В середу на провідному тижні й другу яму відкопали. Зерно до млина. Перемолов, два засіки борошном набив. Тоді кличе майстрів і каже:

— А нуте лишень! заходьтеся та злаштуйте мені хату нову, та гарну, дубову, простору, — щоб не тісно було лежати, не важко сиру землю держати.

Зробили йому труну, славну таку з горбатим віком. Виготовив він зараз усе, що треба про смерть: сорочку гаптовану, покривала, рушники до хреста й до корогов, хустки під мари, а в суботу заходить до мене:

— Завтра по обіді, каже, приходь, Уляно! Обмиєш мене та на той світ причепуриш. А сьогодні нехай люди по борошно йдуть.

Я слухаю його і не тямлю, що казати, що діяти: думаю — се дід жартома; а серце моє чує, що ні!.. сплакнула нишком собі й мовчу.

І справді воно так сталося. Вгадав дід. Його праведній душі, мабуть, янгол подав звістку про день смерти. Перед вечернею, — дід роздав убогим борошно, попрощався з людьми, висповідався у отця Харитона. Другого дня за службою запричастився, прийшов з церкви до господи, нічого і в рот не взяв. Попрощався з усім родом, ліг на лаві, перехрестився і тихо-претихо заснув — переставився, наче свічка та догорів.

З великою шаною ми його поховали. Усі хрести, усі корогви з церкви за ним несли. Усе село було на похороні.

1892 р.